

Ks. Bolesław Margański

LITURGIKA W NAUCZANIU I WYCHOWANIU SEMINARYJNYM W ŚWIETLE OBOWIĄZUJĄCYCH DOKUMENTÓW KOŚCIOŁA

WPROWADZENIE

Kościół, aby zapewnić pomyślny rozwój liturgii, wzrost zdrowej pobożności, wiedzy i apostołskiego zapału u kandydatów do kapłaństwa, u duszpasterzy, a poprzez nich u wiernych, określił zasady liturgicznej formacji alumnów. Zasady te są zawarte w licznych dokumentach, z których do powyższego tematu odnoszą się najbardziej dwa podstawowe, a mianowicie: *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* (Congregatio pro Institutione Catholica, Rzym 1985) oraz *Instructio de institutione liturgica in seminariis* (Congregatio pro Institutione Catholica, Rzym 3 VI 1979). Trzeba tu również uwzględnić naukę VIII Synodu Biskupów (w oparciu o publikację z 1990 r.: *Instrumentum laboris; Relatio post disceptationem; Elenchus unicus propositionum*) i wskazania podane w posynodalnej adhortacji apostołskiej *Pastores dabo vobis* (Rzym 25 III 1992).

W uwagach wstępnych niniejszego artykułu będzie rzeczą pożyteczną wspomnienie historycznego tła powstania tych dokumentów. Otóż w dniu 4 XII 1963 r. opublikowano *Konstytucję o liturgii świętej (Sacrosanctum Concilium)*, zaś 28 X 1965 r. *Dekret o formacji kapłańskiej (Optatam totius)*. W 1967 r. I Synod Biskupów zalecił opracowanie zasad formacji kapłańskiej. Realizację tego postulatu stanowi *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* z 1970 r. Dokument ten po upływie piętnastu lat doczekał się nowelizacji, gdyż wymagało tego życie Kościoła (ukazanie się nowego *Kodeksu Prawa Kanonicznego* w 1983 r., a zwłaszcza znaczne różnice zachodzące w różnych krajach odnośnie zasad formacji kapłańskiej). Jednakże wprowadzone poprawki okazały się nieliczne; zachowany został ten sam układ i podział dokumentu na cztery części i siedemnaście rozdziałów.

Jeśli chodzi o zasady formacji kapłańskiej obowiązujące w Polsce, to należy zaznaczyć, iż pierwszym dokumentem, który je określał, był krótki tekst łaciński

z 12 VII 1968 r., drugim zaś *Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia* z 15 IX 1971 r. Ten sam dokument, ale już w języku polskim, został zaaprobowany przez Kongregację ds. Wychowania Katolickiego na sześć lat pismem z dnia 10 XI 1977 r. pt. *Zasady formacji kapłańskiej w seminariach duchownych w Polsce*. Z kolei w 1983 r. wprowadzono do tego dokumentu małe poprawki i zatwierdzono go na dalszy okres sześciu lat (do 1989 r.). Wypada tu zaznaczyć, iż dokument ten obowiązuje w Polsce w dalszym ciągu, określając ogólne zasady formacji liturgicznej i nauczania liturgiki w naszych seminariach duchownych.

Problem właściwej formacji liturgicznej jest sprawą zasadniczą w całym wychowaniu seminaryjnym. Dlatego soborowe postulaty zawarte w *KL* (nr 16: o potrzebie wykształcenia liturgicznego alumnów i o tym, że liturgia ma być przedmiotem głównym i wykładanym w różnych aspektach; nr 17: podkreślający, że całe życie duchowe alumnów winno być przeniknięte duchem liturgii) były wciąż przypomniane i stopniowo realizowane aż do wydania specjalnej instrukcji przez Kongregację ds. Wychowania Katolickiego w dniu 3 VI 1979 r.

Na drodze wiodącej do powstania tej instrukcji należy umieścić:

- motu proprio Pawła VI *Sacram liturgiám* z 21 I 1964 r.,
- instrukcję *Inter oecumenici* z 26 IX 1964 r. (zwłaszcza nr 11-17),
- instrukcję o liturgicznym wychowaniu alumnów wydaną przez Kongregację dla Seminariów i Uniwersytetów dnia 25 XII 1965 r. (*Seminarium*, 1966),
- dwie próby przygotowania nowej instrukcji, podjęte przez Kongregację ds. Wychowania Katolickiego w 1972 i 1974 r. i uwieńczone instrukcją z 1979 r.,
- najnowsze dokumenty wspomnianego już VIII Synodu Biskupów.

W ten sposób zostały przybliżone źródła, na podstawie których można rozważać temat nauczania liturgiki i innych dyscyplin teologicznych oraz ich wzajemnych relacji.¹ Wydaje się, że wystarczy tu oprzeć się zasadniczo na *Instrukcji o wychowaniu liturgicznym alumnów*, a w pewnych szczegółach odnieść się do pozostałych dokumentów.

Dlatego w tym artykule, po bardzo syntetycznej prezentacji części pierwszej *Instrukcji*, poświęconej fundamentalnym zasadom życia liturgicznego w seminarium, nastąpi szersze omówienie części drugiej, dotyczącej nauczania liturgiki, następnie zostanie ukazany związek liturgiki z innymi dyscyplinami teologicznymi, a wreszcie będzie przypomniany wykaz podstawowych zagadnień, które należy przekazać

¹ Bibliografia dotycząca tej tematyki jest dość obszerna. Z polskiej literatury należy przytoczyć artykuły: F. M a ł a c z y ń s k i, *Wychowanie alumna i kapłana przez liturgię*: RBL 16 (1963) s. 113-123; W. S c h e n k, *Rola liturgii w studiach teologicznych i w przygotowaniu do kapłaństwa*: AK 67 (1964) s. 184-190; tenże, *Formacja liturgiczna*: AK 350-351 (1967) s. 246-252; J. B u x a k o w s k i, *Szczególnie aktualne wymogi formacji liturgicznej alumnów*, AK 350-351 (1967) s. 232-245; S. C z e r w i k, *Liturgia szkołą formacji kapłańskiej*: RBL 44 (1991) s. 104-117.

na poszczególnych rocznikach studiów seminaryjnych. W zakończeniu zostaną sformułowane szczegółowe wnioski jako propozycje do rozważenia.

I. ZASADY ŻYCIA LITURGICZNEGO W SEMINARIACH DUCHOWNYCH

Można wymienić ich kilka. Jedne z nich są ogólne, a inne szczegółowe. Spośród ogólnych trzy wydają się być istotne.

1. *Ważność treści przekazywanej, zrozumienie natury samej liturgiki.* W instrukcji przejawia się wymóg dobrego przekazu treści i przyjęcia jej przez słuchacza. Dotyczy to zwłaszcza natury samej liturgii. Alumn w samej liturgii ma dostrzegać kontynuację Chrystusowego kapłaństwa (KL, 9), trwanie w dalszym ciągu misterium paschalnego, z którego wszystkie sakramenty i sakramentalia czerpią swoją moc (KL, 61). W czasie całej formacji trzeba zatem uwypuklić podstawę życia liturgicznego, a więc historię zbawienia, właściwą naturę Kościoła, obecność Chrystusa w liturgii, słuchanie i przyjmowanie słowa Bożego, ducha modlitwy i oczekiwanie na przyjście Pana w chwale (Instr., 9). W życiu liturgicznym wspólnoty seminaryjnej pobożność liturgiczna i osobista winny się wzajemnie uzupełniać (KL, 13; Instr., 10, § 1). Właściwie przeżywana liturgia winna prowadzić do apostołstwa (Instr., 10, § 3). Dlatego w wykładach liturgiki trzeba więcej mówić o treści, aniżeli o formach liturgicznych.

2. *Zamiłowanie do Pisma św. i dzieł Ojców Kościoła (Instr., 11).* Dzieje zbawienia mają stać się wątkiem i to zasadniczym całego studium teologicznego; chodzi tu o jedno wielokształtne wtajemniczenie w Misterium Jezusa Chrystusa. Alumni mają być dobrze zaznajomieni z rolą homilii, która jest częścią samej liturgii (KL, 52) oraz zdobyć umiejętność dobrego korzystania z Pisma św., a zwłaszcza z psalmów w liturgii. Winni być również pouczeni o poszczególnych tekstach liturgicznych co do treści, które winni przyjąć i przeżyć, by nimi zapalać innych uczestników celebracji liturgicznych.

3. *Uwypuklenie prawdy o zgromadzeniu liturgicznym.* Wspólnota seminaryjna zgromadzona na liturgii ma mieć „jedno serce i jedną duszę” (Dz 4,32; Instr., 12). Wspólne przeżywanie liturgii ma stanowić źródło i więź życia wspólnego. Toteż Instrukcja w numerach 12-14 zaleca msze koncelebrowane przez księży przełożonych i profesorów, w których alumni mają swą rolę, przygotowując liturgię i czynnie w niej uczestnicząc jako diakoni, akolici, lektorzy, członkowie scholi itd. Choć liturgię sprawuje się zasadniczo z całą wspólnotą, to jednak możliwe jest jej sprawowanie w małych grupach z zachowaniem przepisów liturgicznych. Instrukcja zachęca do stosowania zdrowej różnorodności w kształtowaniu swego zgromadzenia (nr 16-17) i zawiera postulat, by alumni byli odpowiednio przygotowani do pełnienia funkcji przewodniczącego zgromadzenia liturgicznego.

Obok powyższych zasad ogólnych można też wydobyć kilka bardziej szczegółowych, odnoszących się kolejno do Mszy św., Liturgii Godzin, roku liturgicznego, sakramentu pokuty i święceń.

4. *Msza św. źródłem i szczytem całego życia chrześcijańskiego.* We Mszy św. alumni mają codziennie świadomie i czynnie uczestniczyć, składając samych siebie w ofierze (*Instr.*, 22). Codzienna celebra mszalna połączona z Komunią św. winna być centrum całego życia seminaryjnego (*Instr.*, 23). Pewne części Mszy św. winny być zawsze śpiewane (*Instr.*, 23). Z czynnego udziału we Mszy św. winna wypływać miłość względem Chrystusa obecnego w Najświętszym Sakramencie, dziękczynienie po Komunii św. oraz Jego adoracja poza Mszą św. (*Instr.*, 27).

5. *Liturgia Godzin wspólną celebrą.* Instrukcja zachęca do wspólnotowej celebry Liturgii Godzin. Z tej celebry alumni mają czerpać siłę do modlitwy osobistej i do kontemplacji (*Instr.*, 28). Zalecana jest zwłaszcza poranna i wieczorna Modlitwa Kościoła (*Instr.*, 30). Jeśli jest zwyczaj odmawiania tej Modlitwy w ciągu dnia, to należy go podtrzymać (*Instr.*, 30). Przed ważniejszymi uroczystościami zaleca się uczestniczenie całej wspólnoty seminaryjnej w Godzinie czytań (*Instr.*, 30).

6. *Niedziela i rok liturgiczny przeżywaniem tajemnic paschalnych.* Niedziela, będąc zasadniczym dniem świątecznym, winna być obchodzona jako radosna celebrowanie misterium paschalnego (*Instr.*, 32). Inne obchody roku liturgicznego, jak święta Pańskie, maryjne i ku czci świętych Pańskich, winny być obchodzone zgodnie z przepisami prawa kościelnego. Szczególnie zalecane jest przeżywanie uroczystości patrona diecezji, rocznicy poświęcenia kościoła katedralnego i dnia biskupa (*Instr.*, 33). Z treści roku liturgicznego alumni winni czerpać materiał do rozmyślań, a w przyszłości do nauczania.

7. *Sakrament pokuty sakramentalną pomocą do naśladowania Chrystusa, oczyszczania serca i nawracania się* (*Instr.*, 35). Alumni powinni ten sakrament częściej przyjmować (*Instr.*, 36).

8. *Postugi i święcenia świadomie i godnie przyjmowane.* Instrukcja w numerach 37-38 przypomina, iż przyjmujący postugi i święcenia mają znać przebieg obrzędów, ich wymowę teologiczną oraz właściwą im duchowość.

II. NAUCZANIE LITURGIKI W SEMINARIACH DUCHOWNYCH

Cała formacja intelektualna, duchowa i społeczna alumnów winna zmierzać do tego, aby stali się prawdziwymi duszpasterzami, „aby objawione słowo Boże coraz lepiej rozumieli, przez rozmyślanie posiadli, a mową i obyczajami wyrażali..., aby modląc się i spełniając święte czynności liturgiczne, wykonywali dzieło zbawienia przez ofiarę eucharystyczną i sakramenty..., aby umieli ukazywać ludziom Chrystusa” (*Optatam totius*, 4).

Rola zatem liturgiki i liturgii jako takiej w odniesieniu do formacji kapłańskiej (nie zaś „do kapłaństwa”!) jest istotna na dwu etapach: w czasie formacji w seminarium oraz po przyjęciu święceń prezbiteratu. W naszych rozważaniach ograniczymy się jedynie do pierwszego okresu przygotowywania się „na prawdziwych duszpasterzy”. W tym miejscu można by było szeroko rozważać podstawy tożsamości prezbitera w oparciu o naukę Soboru Watykańskiego II i w świetle wskazań VIII Synodu Biskupów. Wydaje się, że sedno sprawy zawarte jest w słowach wypowiedzianych w auli synodalnej:

Prezbiter jest członkiem chrześcijańskiego ludu, mocą święceń na sposób trwały ustanowionym przez Chrystusa, aby służył Kościołowi, we współpracy z miejscowym biskupem, działając w osobie Chrystusa - Głowy Kościoła i występując w imieniu Kościoła i świata (*Relatio post disceptationem*, 4).

Z tych założeń ojcowie Synodu wydobyli trzy najistotniejsze przymioty duchowości kapłańskiej: *essendi sacerdos*, *vivendi ut sacerdos*, *agendi tamquam sacerdos* (tamże, 5). Okazuje się, że formacja kapłańska w wymiarze duchowym, intelektualnym i pastoralnym ściśle łączy się z liturgią. Dlatego *Instrukcja o liturgicznym wychowaniu alumnów* przypomina zasadę zawartą w numerze 16 KL:

W seminariach i zakonnych domach studiów liturgikę należy zaliczyć do przedmiotów koniecznych i ważniejszych, na wydziałach zaś teologicznych do przedmiotów głównych, a wyklądać ją z uwzględnieniem aspektu zarówno teologicznego i historycznego, jak i duchowego, duszpasterskiego oraz prawnego.

Następnie omawiana *Instrukcja* podkreśla ważność we współczesnym nauczaniu trzech elementów: teologicznego, pastoralnego i ekumenicznego:

- teologicznego, dotyczącego związku liturgii z wiarą, według znanych zasad: *lex orandi* i *lex credendi*; w posoborowej odnowie życia liturgicznego reguła *lex orandi legem credendi statuerit* nie może być naruszana i przekraczana;
- pastoralnego, związanego z koniecznością wyjaśniania zmian zachodzących w liturgii;
- ekumenicznego, otwartego na dialog ekumeniczny zgodny z duchem Soboru Watykańskiego II.

Liturgiczna wiedza alumna nie może być cząstkowa, lecz przeciwnie, ma być najbardziej pełna, obejmująca znaczenie nie tylko tekstów, ale i wszystkich obrzędów, zapoznanie się z wprowadzeniami ogólnymi do *Mszалу* i *Liturgii Godzin* oraz ze wstępami do pozostałych ksiąg liturgicznych. Studium liturgiki nie może ograniczyć się jedynie do tego, co konieczne do ważności obrzędów, lecz winny zmierzać do przyswojenia sobie różnych możliwości sprawowania liturgii z uwzględnieniem takich wyrażań, jak *de more*, *de opportunitate*, *laudabiliter*, *utile est* itp. (*Instr.*, 46).

Studium historii liturgii winno prowadzić do poznania treści i obrzędów, do ich rozumienia i dalszego przekazywania, do rozeznania, co w liturgii jest istotne i niezmiennie, a co drugorzędne i podlegające zmianom (*Instr.*, 47); do uznania,

iz obok liturgii rzymskiej istnieją różne liturgie, szczególnie wschodnie, które przynależą do wspólnego dziedzictwa Kościoła (*Instr.*, 48).

W wykładach - według numerów 49-50 *Instrukcji* - należy uwzględnić artykuły 5-11 *KL*, dotyczące natury samej liturgii. W tym studium pomocne mogą okazać się inne nauki, jak antropologia, socjologia, lingwistyka, historia porównawcza religii oraz inne przedmioty (*Instr.*, 50).

Trzeba mocno podkreślić, że *Instrukcja* stawia wielkie wymagania wykładowcom liturgiki; mają oni przygotować alumnów do sprawowania liturgii nie tylko pod kątem naukowym w sensie technicznym, lecz mają być prawdziwymi mistagogami wprowadzającymi kandydatów do kapłaństwa w życie liturgiczne i w duchowość liturgiczną (*Instr.*, 51). Właściwa postawa profesorów liturgiki i przedmiotów z nią związanych, zwłaszcza dogmatyki, teologii moralnej i pastoralnej oraz prawa kanonicznego, jest warunkiem liturgicznego wychowania alumnów (*Instr.*, 53). W tej formacji ważne jest budzenie zamiłowania do śpiewu i muzyki kościelnej oraz uwrażliwienie na wykształcenie z zakresu estetyki i historii sztuki, przestrzeni kościelnej i wystroju świątyni, ołtarza i paramentów liturgicznych (*Instr.*, 57), docenianie sztuki mówienia a także posługiwania się środkami technicznymi (społecznego przekazu).

Wreszcie *Instrukcja* zwraca uwagę na potrzebę stałego doksztalcania się w dziedzinie liturgii. Alumnów bardziej uzdolnionych trzeba wysyłać na dalsze studia specjalistyczne. Wszyscy natomiast powinni ustawicznie pogłębiać wiedzę zdobytą w seminarium przez czytanie czasopism liturgicznych, udział w zjazdach czy sympozjach, konferencjach itp. (*Instr.*, 60-61).

Należy dodać, iż Jan Paweł II w adhortacji *Pastores dabo vobis* omawia dość szeroko formację intelektualną kandydatów do kapłaństwa. Nie omawia on jednak poszczególnych dyscyplin, a więc i liturgiki. Jednakże wyraźnie stwierdza:

Zgodnie z nauczaniem i wskazaniem Soboru Watykańskiego II oraz zaleceniami wychowawczymi dokumentu *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, przeprowadzono w Kościele głęboką odnowę nauczania dyscyplin filozoficznych, a zwłaszcza teologicznych w seminariach. Choć w niektórych przypadkach odnowa ta wymaga korekt i musi pójść jeszcze dalej, przyczyniła się ona do podniesienia ogólnego poziomu kształcenia w dziedzinie formacji intelektualnej. Zabierając głos w tej sprawie „Ojcowie synodalni wielokrotnie i jednoznacznie potwierdzili potrzebę, a wręcz pilną konieczność realizacji w seminariach i domach formacji podstawowego programu studiów zarówno w wersji uniwersalnej, jak i w wersjach opracowanych przez poszczególne kraje lub Konferencje Episkopatów” (*Propositio 27*) (PDV).

III. NAUCZANIE INNYCH DYSCYPLIN TEOLOGICZNYCH I ICH ZWIĄZEK Z LITURGIKĄ

W wielu dokumentach Kościoła związanych z nauczaniem w seminariach duchownych niby echo powraca wołanie o integralność wszystkich aspektów nauk liturgicznych, a także postulat harmonizacji, uzupełniania się oraz wewnętrznej jedności wszelkich przedmiotów wykładanych alumnom. Tak na przykład w *KL*

w numerze 16 czytamy: „...wykładowcy innych przedmiotów, zwłaszcza zaś teologii dogmatycznej, Pisma św., teologii życia wewnętrznego i pastoralnej, powinni, stosownie do wewnętrznych wymagań własnego przedmiotu, tak uwydatnić misterium Chrystusa i historię zbawienia, aby jasno uwidoczniły się związek tych przedmiotów z liturgią i jedność formacji kapłana”. Ten postulat związku i jedności wszystkich dyscyplin wykładanych w seminarium powtarza się także w dekrecie *Optatam totius* (14-17), w *Instrukcji o liturgicznym wychowaniu alumnów* (53-55) oraz w *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* (77-81, z 1985 r.). Ostatni z tych dokumentów poucza z naciskiem, że wszystkie dyscypliny teologiczne należy tak wykładać, „aby jasno ukazał się ich wzajemny żywotny związek, aby w odpowiednim świetle została wyłożona tajemnica Kościoła i aby wszystkie, we właściwy sobie sposób, harmonijnie zmierzały do tego celu, jakim jest wyjaśnianie historii zbawienia, stale dokonującej się w życiu Kościoła i wśród zmienności świata” (*Ratio*, 77).

Z liturgią, ukazującą „świętą liturgię” jako szczególne „miejsce teologiczne”, w którym wyraża się wiara Kościoła i życie duchowe, łączy się wiele dyscyplin (*Ratio*, 79):

Egzegeza Pisma św., które stanowi „jakby duszę całej teologii i winno kształtować wszystkie dyscypliny teologiczne” (*Ratio*, 78). Bibliści winni pouczyć alumnów „o naturze ważniejszych problemów biblijnych oraz ich rozwiązywaniu, a także skutecznie wspomagać, aby przyswoili sobie całokształt Pisma św. i wniknęli w zasadnicze okresy historii zbawienia... [oraz] przekazać im teologiczną syntezę Bożego Objawienia, aby zapewnić trwałe podstawy ich życiu duchowemu i przyszłemu przepowiadaniu” (*Ratio*, 78). Winni wskazać jak odnowiona liturgia jest ubogacona skarbem Pisma św. i jak zeń czerpią swe natchnienie i swego ducha teksty, modlitwy, pieśni oraz czynności i znaki liturgiczne (por. *KL*, 24).

Patrologia. Alumni - zachęca *Ratio* (86) - „niech czerpią zwłaszcza z dzieł świętych Ojców żywe poczucie tradycji, która razem z Pismem św. stanowi jedno Boże Słowo powierzone w depozycie Kościołowi. Niech bardzo sobie cenią ich naukę oraz naukę innych Doktorów, których sława trwa w Kościele”.

Teologia dogmatyczna. Przez wyjaśnianie tekstów biblijnych i ukazanie wkładu Ojców Kościoła w przekazanie i pogłębianie prawd objawionych winna ona ukazać rozwój dogmatów, by alumni mogli pełniej wniknąć w tajemnice zbawienia, dostrzegać ich wzajemny związek i uczyć się przeżywać ich obecność i działanie w czynnościach liturgicznych oraz zauważać obecność odwiecznych prawd w zmiennych warunkach ludzkiego życia (*Dekret o formacji kapłańskiej*, 16; *Ratio*, 79).

Teologia fundamentalna. Wyjaśniając doktrynę o źródłach teologicznych i tego wszystkiego, co wiąże się z przygotowaniem do wiary i jej uzasadnieniem, ma być pomocą dla historii liturgii i jej duchowości oraz podbudową do uczestnictwa wiernych w zgromadzeniu liturgicznym i ich działalności apostołskiej (*Ratio*, 79).

Teologia moralna. Naświetlając chrześcijańskie powołanie wiernych oparte na miłości i ukazując ich powinności „przynoszenia owocu w miłości dla życia świata” (DFK, 16), proponując rozwiązanie ludzkich problemów w świetle Objawienia Bożego i odnosząc wieczne prawdy do konkretnych uwarunkowań życia ludzkiego, a także ucząc o cnocie i grzechu (*Ratio*, 79), teologia moralna ma mocne powiązanie z całym wtajemniczeniem chrześcijańskim, z teologią i duchowością liturgii oraz jej nastawieniem duszpasterskim.

Teologia życia wewnętrznego. Uczy ona o zasadach współżycia z Bogiem, o postępowaniu na drodze doskonałości zgodnie ze swoim stanem życia, o naśladowaniu Chrystusa, w tym również przez wypełnianie rad ewangelicznych. Dlatego ma wielorakie związki z liturgią, z obrzędami liturgicznymi i tym, co zwie się „liturgią życia”.

Teologia pastoralna. Naświetlając teologiczne zasady działania, dzięki którym zbawcza wola Boża zmierza do celu w dzisiejszym Kościele przez różne posługi i instytucje, teologia pastoralna wchodzi w zakres liturgii sakramentów i sakramentaliów oraz problematykę uświęcenia czasu i zgromadzenia liturgicznego.

Katolicka nauka społeczna. Podaje ona sposób, w jaki zasady Ewangelii mogły, nadal mogą i winny być stosowane w życiu społeczności i z tej racji ma wiele elementów stycznych z historią liturgii i całą dziedziną apostołstwa liturgicznego.

Historia Kościoła ukazująca pochodzenie i rozwój Kościoła w czasie i przestrzeni, badająca źródła historyczne i mówiąca o przedziwnym powiązaniu działania Bożego i ludzkiego w różnych częściach świata i na terenie własnego kraju, stanowi wielką całość, której częścią jest historia liturgii.

Prawo kanoniczne. Wyjaśnia ono zasady i przepisy prawne oraz wykazuje, „...jak cały porządek kościelny i dyscyplina winna się zgadzać ze zbawczą wolą Bożą i ...zmierzać do zbawienia dusz” (*Ratio*, 79). Z tych przyczyn określa również całą sferę prawodawstwa liturgicznego.

Śpiew kościelny. „Związany ze słowami jest nieodzowną oraz integralną częścią uroczystej liturgii” (*KL*, 112). „Z największą troskliwością należy zachowywać i otaczać opieką skarbiec muzyki kościelnej. Należy rozwijać zespoły śpiewacze, zwłaszcza przy kościołach katedralnych” (*KL*, 114). „Śpiew gregoriański Kościół uznaje za własny śpiew liturgii rzymskiej... Nie wyklucza się jednak ze służby Bożej innej muzyki, zwłaszcza polifonicznej, byleby odpowiadała duchowi czynności liturgicznej” (*KL*, 116).

Ekumenizm ułatwiający pełniejszą znajomość kościołów i wspólnot oddzielonych od Stolicy Piotrowej i zachęcający do wysiłków w celu przywrócenia jedności chrześcijan, pozostaje w łączności z liturgiką porównawczą oraz nabożeństwami liturgicznymi.

Również profesorowie innych dyscyplin mogą i winni „usilnie troszczyć się o wewnętrzną jedność i harmonię całej nauki wiary, ukazując w jaśniejszym świetle jej zbawczy aspekt” (*Ratio*, 63). Niech zatem „troszczą się o wzajemne powiązanie przedmiotów oraz ich jedność, aby młodzi przekonali się, że uczą się nie wielu nauk, ale jednej, mianowicie wiary i Ewangelii” (*Ratio*, 90).

Z tej samej racji Jan Paweł II przypomina:

Na wykładowcach, którzy przez nauczanie teologii wprowadzają przyszłych kapłanów w studia nad „sacra doctrina” i pomagają w jej zgłębianiu, spoczywa szczególna odpowiedzialność... Jak słusznie stwierdzili ojcowie synodalni, „teolog musi sobie zdawać sprawę, że gdy naucza, nie jest źródłem swego autorytetu, ale winien udostępnić i przekazywać zrozumienie wiary ostatecznie w imieniu Chrystusa i Kościoła. W ten sposób teolog, choć posługuje się warsztatem naukowym, spełnia swe zadanie z mandatu Kościoła i współpracuje z biskupem w jego misji nauczania” (*Propositio*, 30) (...) Wykładowca teologii, jak każdy wychowawca, winien zachowywać jedność i zgodnie współdziałać z wszystkimi, którzy biorą udział w formacji przyszłych kapłanów (*PDB*, 67).

Okazuje się więc, że wszystkie ważniejsze przedmioty i całe wychowanie seminaryjne winno zmierzać do liturgicznego wyrobienia alumnów. W tym kontekście wykład o liturgii nie może być jedynie i tylko przedmiotem wykładanym w seminarium duchownym. Liturgia bowiem sięga dalej niż wiedza liturgiczna. Dlatego trzeba uczynić wszystko, by zainteresowanie alumna liturgią objęło i zaangażowało całe jego życie i całą formację do kapłaństwa. Dlatego też wykładowcy winni często wymieniać swe myśli w celu bardziej owocnego nauczania, unikania niebezpieczeństwa podawania tych samych rzeczy, zwłaszcza zaś wówczas, gdyby sobie wzajemnie zaprzeczali (por. *Instr.*, 53).

W sposób szczególny do zagadnień należących do różnych dyscyplin należy zaliczyć naukę o sakramentach św. i ich sprawowaniu. Tu wprost konieczna okazuje się współpraca wykładowców tych dyscyplin. Niekiedy jeden profesor mógłby wyklądać całość nauki o sakramentach, gdyby był znawcą teologii sakramentalnej i wiedzy liturgicznej (*Instr.*, 54). W programowaniu studiów należałoby sobie życzyć, aby - jeśli to możliwe - równolegle były przerabiane zagadnienia zbliżone (zbieżne), aby np. wtedy, gdy dogmatyk wykląda traktat o Kościele, liturgista wyjaśniał pojęcia teologiczne dotyczące modlitwy Kościoła.

Omawiane dokumenty Kościoła sugerują także, by nawet po kilku już latach doświadczenia duszpasterskiego, zatroszczyć się o możliwość dokonania swoistej syntezy liturgii i innych dziedzin nauczanych dotąd oddzielnie; „aby nabyte wiadomości nie pozostały rozproszone i jakby oderwane od siebie, lecz były właściwie uporządkowane dla duchowego postępu wiernych i samych kapłanów” (*Ratio*, 63).

IV. PRAKTYKA ŻYCIA: SYNTETYCZNA PROSTOTA W PRZEKAZIE WIEDZY I ZAKRES MATERIAŁU

W praktyce należy zwrócić uwagę na zasadę syntetycznej prostoty w przekazywaniu wiedzy liturgicznej, a także na właściwy zakres materiału przekazywanego.

1. *Syntetyczna prostota.* Wykładowca liturgiki winien zmierzać do syntetycznej prostoty w wykładzie poszczególnych jednostek tematycznych, podając historię liturgii w perspektywie historii zbawienia jako kontynuację Objawienia i Kościoła, wciąż uwzględniając elementy związane z teologią liturgii i życiem duchowym, z duszpasterstwem i wymogami prawa liturgicznego oraz troszcząc się o korelację innych przedmiotów z wykładami liturgiki i z programem pracy ojca duchownego, a także o wyjątkową poprawność liturgii sprawowanej w kaplicy czy w kościele seminaryjnym.

2. *Zakres materiału.* Z kolei, przechodząc do wykazu materiału, jaki należy podać alumnom na wykładach, trzeba zaznaczyć, że zarówno *Instrukcja o wychowaniu liturgicznym w seminariach* (w Dodatku obejmującym 75 numerów) jak i *Zasady formacji kapłańskiej w seminariach duchownych w Polsce* podają wykaz tego materiału. Jednak jest on zbyt ogólny i nie obejmuje wszystkich zagadnień, które można i trzeba uwzględnić w procesie formacji liturgicznej przyszłych duszpasterzy.

Mając świadomość, że czytelnik zna owe wytyczne w sprawie kursorycznego wychowania liturgicznego alumnów, można tu jedynie przypomnieć, że *Dodatek do Instrukcji* składa się ze wstępu i czterech części. Wstęp podaje ogólne wskazania dotyczące wykładów. Poszczególne zaś części dotyczą: pierwsza - pojęć i zasad liturgicznych; druga - Mszy św. i kultu eucharystycznego; trzecia - innych sakramentów i sakramentaliów; czwarta - uświęcenia czasu (dnia Pańskiego, roku liturgicznego oraz Liturgii Godzin).

Natomiast wskazówki zawarte w *Zasadach formacji kapłańskiej* uwzględniają zagadnienia wykładane na poszczególnych rocznikach studiów w wymiarze jednej godziny tygodniowo.

Rocznik I	Liturgia: pojęcie, definicja, cel, pojęcie kultu, jego akty, przedmiot i cechy. Liturgia a pobożność prywatna. Prawodawstwo liturgiczne. Księgi liturgiczne. Język. Zwyczaj w liturgii.
Rocznik II	Historia liturgii. Symbolika liturgiczna. Kościół i jego wnętrze. Paramenty i naczynia liturgiczne.
Rocznik III	Heortologia.
Rocznik IV	Msza św.
Rocznik V	Liturgia Godzin.
Rocznik VI	Sakramenty św. i sakramentalia. Ćwiczenia z zakresu sprawowania sakramentów i celebry Mszy św.

Powyższe wytyczne każdy wykładowca ma obowiązek systematycznie zgłębiać oraz przystosowywać i uzupełniać.

ZAKOŃCZENIE

Przy zakończeniu tych rozważań rodzi się myśl o konieczności przemyślenia, analizy i rozwiązania pewnych ważnych zagadnień. Są one następujące:

a. *Problem kursu wstępnego*. Alumni mają wówczas otrzymać krótkie, lecz pełne wprowadzenie odnośnie Mszy św., roku liturgicznego, sakramentu pokuty i Liturgii Godzin. Tymczasem okres trwania tego kursu w pewnych seminariach jest bardzo krótki i na liturgikę przeznaczają się tam dwa lub trzy wykłady.

b. *Zagadnienie ilości wykładowanego materiału*. Z dokumentów Kościoła wypływa postulat *non multa, sed multum*. Dlatego co pewien czas trzeba dokonywać rewizji programu nauczania, by opuścić rzeczy drugorzędne i przestarzałe a obszerniej wyklądać to, co zachowuje swoje znaczenie (*Ratio*, 90). W wykładzie należy pamiętać o różnych stopniach teologicznej pewności i jedynie z umiarem podawać to, co nowe, prawdopodobne i tylko własne.

c. *Kwestia współpracy liturgisty z innymi wykładowcami*. Może dobrze byłoby zorganizować np. sympozjum na temat *Biblia i liturgia*, lub *Liturgia i patrologia* itp. Trzeba też przemyśleć przynależność danego przedmiotu teologicznego do określonego zespołu katedr.

d. *Stan ćwiczeń liturgicznych i praca w małych zespołach*. Chodzi tu o seminaria naukowe i małe zespoły, które mają ułatwić alumnom ich osobiste zaangażowanie się w studium według starej zasady *non scholae, sed vitae discimus*. Ważną sprawą jest tu także poważne potraktowanie praktyki duszpasterskiej alumnów.

e. *Sprawa kolokwiów, pisemnych opracowań i egzaminów lub zaliczeń*. Nie powinno być zaliczeń bez oceny na zakończenie roku akademickiego.

f. *Problem życiowej syntezy*. Alumn i kapłan ma zgłębiać wiedzę w tym celu, by nią żyć i działać. Dlatego nie może być ani wiedzy „w kawałkach” bez łączności z prawdą centralną, ani poczucia seminaryjnego „teraz” czy kapłańskiego „jutro”, ani też dwutorowości wiedzy i życia wewnętrznego.

LA LITURGIA NEL'INSEGNAMENTO ED EDUCAZIONE DEI SEMINARI NELLA LUCE DEI DOCUMENTI VIGENTI DELLA CHIESA

S o m m a r i o

Il problema della conveniente formazione liturgica è fondamentale in tutta l'educazione seminaristica. Perciò la Chiesa a stabilito i principi di questa formazione. Essi si trovano nei documenti assai numerosi, fra i quali come i più importanti ci sono: *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis (Congregatio pro Institutione Catholica, Romae 1979)*, poi *la dottrina del Ottavo Synodo dei Vescovi (Instrumentum laboris;*

Relatio post disceptationem; Elenchus unicus propositionum, Romae 1990) ed anche le indicazioni comunicati in *Pastores dabo vobis* (Romae 1992).

Nel articolo presente - dopo una prefazione, la quale mostra il fondo storico di questi documenti - ci sono commentati quattro elementi seguenti:

Principi della vita liturgica nei seminari. Certi di loro sono generali, cio è: l'importanza del contenuto trasmesso e sopra tutto una comprensione autentica della Liturgia in se stessa ed in riferimento alla sua funzione nella Chiesa ed alla teologia del mistero di Cristo; un amore della Sacra Scrittura e delle opere dei Padri della Chiesa; un risalto della congregazione liturgica. Altri principi sono più particolari e si riferendono alla Santa Messa, alla Liturgia delle ore, alla domenica ed all'anno liturgico, al sacramento della penitenza ed ai servizi ed ordini sacri.

- Insegnamento della liturgia. La sacra Liturgia computata tra le materie necessarie e le più importanti deve essere insegnata pienamente sotto aspetto sia teologico e storico che spirituale, pastorale e giuridico per creare tre qualità della spiritualità sacerdotale *essendi sacerdos, vivendi ut sacerdos ed agendi tamquam sacerdos*.

Coordinamento della Liturgia con le altre discipline teologiche. Nei documenti domina una chiamata della connessione delle altre materie, sopra tutto della teologia dogmatica, della Sacra Scrittura, della teologia spirituale e pastorale con la Liturgia per unità della formazione sacerdotale.

- Pratica della vita: una sintetica semplicità nella trasmissione della scienza ed un ambito della materia insegnata.

In conclusione dell'articolo sono suggerite le questioni particolari per una più profonda meditazione del problema.